

Засоби театральної педагогіки в професійній підготовці майбутніх вокалістів

Д. А. Левіт

Київський університет імені Бориса Грінченка
Corresponding author. E-mail: d.lievit@kubg.edu.ua

Paper received 29.11.19; Accepted for publication 10.12.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2019-213VII35-08>

Анотація. У статті розкрито сутність проблеми застосування засобів театральної педагогіки в професійній підготовці майбутніх вокалістів. Визначено теоретичні основи театральної педагогіки як реалізації системи методичних прийомів, спрямованих на акторську участь студента в сценічній дії і занурення в художній образ музичних творів. Схарактеризовано низку методів й методичних прийомів театральної педагогіки в підготовці майбутніх вокалістів, зокрема: метод дієвого аналізу; виявлення «інтриги» музичного твору; трансляція абстрактної ідеї в план на основі рухової виразності; аналіз емоційного змісту музичного твору за допомогою колірних асоціацій; зіставлення тональної характеристики кольору і звучання голосу.

Ключові слова: вища освіта, музична підготовка, майбутні вокалісти, театральна педагогіка, методи, прийоми.

Вступ. Динамічний характер сучасного життя зумовлює високі вимоги до розвитку професійних компетентностей у майбутніх вокалістів, а також формуванню їхніх особистісних і соціально-значущих якостей у процесі навчання.

У сучасному художньому середовищі професія музиканта-вокаліста є однією з найпопулярніших і затребуваних. Цей факт доводить цікавість широкої публіки до вокальних конкурсів і соціокультурних проєктів, а також до професійного оволодіння мистецтвом співу. Особливо актуальним стає отримання освіти в музичному коледжі або закладі вищої освіти, спрямованих на формування мотивації до отримання музичної освіти і реалізації свого творчого потенціалу.

Концептуальні підходи до вирішення проблем розвитку професійних і особистісних якостей студентської молоді містяться в Законі України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, у яких розглядаються стратегічні цілі сучасної освіти, спрямовані на формування компетентностей і професійних якостей, затребуваних в соціальному житті й художній культурі сучасного суспільства.

Стислий огляд публікацій з теми. Проблема формування акторсько-сценічних умінь вокалістів в установах музичної освіти була предметом досліджень О. Апраксіної, Т. Бакланової, Н. Сац, В. Шацької та ін. Ідеї розробки і впровадження театральних технологій і методів емоційної драматургії в музичній освіті вчителя належать таким вченим, як В. Авратінер, Ю. Азаров, О. Булатова, Д. Кабалецький, М. Тарасевич, М. Фейгін та ін.

Питання, пов'язані з формуванням акторських і сценічних умінь у майбутніх педагогів, отримали розвиток в працях цілої низки дослідників, таких як Д. Білухін, О. Голік, І. Зязюн, В. Кан-Калик, М. Кнебель, Н. Середа, Л. Стихун та ін. Театральна педагогіка має широкий арсенал засобів освоєння художнього образу. Застосування театральних методів у вокальному, диригентському і хоровому класах розглядається в працях О. Березкіної, Г. Гаріпова, О. Грибкової, Г. Кузнецової, О. Ланцікової, С. Мацієвської та ін.

Перед педагогічною наукою і практикою відповідно до вимог модернізації стоять серйозні завдання щодо підготовки професійних кадрів, здатних до повноцінної творчої самореалізації майбутніх фахівців у галузі культури й мистецтва. У вирішенні цих завдань особливе значення відводиться театральному мистецтву і засобам театральної педагогіки, які мають потужний педагогічний потенціал у розвитку особистості. Отже, **мета** статті – розкрити особливості застосування засобів театральної педагогіки в професійній підготовці майбутніх вокалістів.

Результати та їх обговорення. Аналіз інноваційних технологій, що існують в освітньому просторі, дозволяє виділити засоби театральної педагогіки як найбільш важливі в розвитку професійних якостей студентів-вокалістів. Театральна педагогіка в дослідженнях учених розглядається як своєрідна система навчання, в основі якої лежать закони імпровізаційної гри і продуктивної дії [2; 3]. Виокремлюють різні методи театральної педагогіки, зокрема:

1. Метод фізичних дій. Таке метод спрямований на розвиток виразності дій, низки експресивних проявів, а також на підтримку гармонійності поведінки [1].

2. Метод історичних паралелей. Даний метод спирається на емоційно-логічне зіставлення, яке породжує певні уявлення, характерні для тієї чи іншої історичної епохи, а також важливих подій в культурі і розвитку суспільства.

3. Метод дієвого аналізу («сценічний»). У цьому випадку ми спираємося на ідеї К. Станіславського, який порівнює логіку дії з мелодією, а дії актора – з нотами. Логіка дій перетворюється на своєрідну партитуру виконання, а сенс сценічного твору може змінити пропуск однієї з ланок. Це своєрідний спосіб розвитку навичок вольової поведінки.

4. Метод ролівої дії, який сприяє розвитку індивідуальних особливостей студентів (із використанням елементів техніки діалогічного і монологічного мовлення).

5. Етюдний метод – спрямований на дослідження дії, вчинку чи події в запропонованих обставинах вистави.

Кожен метод у театральній педагогіці доповнюється педагогічними прийомами. У дослідженнях

Л. Стихун, Н. Стихун, В. Шахрай схарактеризовані такі прийоми театральної педагогіки:

- вироблення «м'язового контролю» на основі аналізу відчуттів і почуттів;
- інтонаційні модуляції і пантомімічні засоби;
- активізація емоційної пам'яті;
- образне відтворення емоційного стану за допомогою руху та інтонації;
- «монологічна пауза» – висловлення ставлення до об'єкта;
- гра образами;
- порушення сценічної ілюзії – безпосереднє звернення актора в зал для глядачів;
- зосередження – концентрація різних видів чуттєвої уваги на прикладі конкретного об'єкта в реальності чи уявній площини тощо [4; 5].

Аналіз педагогічних методів, найбільш часто застосованих в практиці музичної освіти у вищих закладах, показує, що основне місце в освітньому процесі все ж займають спеціальні технології і методики. При цьому широкий культурологічний підхід, здійснюваний за допомогою театральних технологій, як засобу формування професійних якостей студентів-вокалістів, сприяє не тільки становленню технічної підготовки вокаліста, але й формуванню творчого мислення, ціннісно-сміслових установок і успішної самореалізації.

Отже, можна зробити висновок, що засоби театральної педагогіки є важливою частиною педагогічних технологій і застосовуються на всіх рівнях освітнього простору. Вони довели результативність застосування, створюючи оптимальні умови розвитку важливих сфер діяльності людини – фізичної, психологічної, духовної, естетичної, комунікативної.

Найбільш органічним нам видається звернення до театральних технологій як до засобу формування професійних якостей майбутніх вокалістів. Важливим є той факт, що сутність і зміст театральних технологій відповідають основним вимогам підготовки вокаліста – усвідомленого прагнення до досягнення переконливості і яскравості вокального образу. Можемо висновувати, що застосування засобів театральної педагогіки в розвитку професійних якостей майбутніх вокалістів слід розглядати як реалізацію системи методичних прийомів, спрямованих на акторську участь у сценічній дії і занурення в художній образ музичних творів.

Засоби театральної педагогіки, що застосовуються під час підготовки вокалістів, спираються на низку методів і методичних прийомів, серед яких:

- метод дієвого аналізу;
- виявлення «інтриги» музичного твору: музикант може використовувати ілюстрації, спираючись на образи творів літератури і образотворчого мистецтва;
- трансляція абстрактної ідеї в план на основі рухової виразності;
- аналіз емоційного змісту музичного твору за допомогою кольорних асоціацій;
- зіставлення тональної характеристики кольору і звучання голосу (наприклад: світле, темне, матове тощо звучання) [1; 4; 5].

В умовах навчального музичного театру аналогічні методи роботи також є необхідним елементом у пос-

тановці навчальних вистав, як і в сольному, хоровому та ансамблевому виконавстві. З метою драматизації (в умовах застосування засобів театральної педагогіки) педагогу необхідно дотримуватися певної послідовності дій:

- 1) добір матеріалу (для сценічного втілення) з урахуванням індивідуальних можливостей студентів;
- 2) ознайомлення з твором, музично-теоретичний аналіз і виділення труднощів;
- 3) аналіз музично-виразних особливостей і художнього образу;
- 4) вокально-хоровий аналіз: визначення діапазону кожного голосу, прийомів ведення звуку, що впливають з характеру твору, його фактури, подолання інтонаційних і дикційних труднощів тощо;
- 5) художньо-виконавський план: виходячи зі змісту поетичного тексту, проаналізувати фразування, цезури, нюанси, темп виконання;
- 6) знайомство з твором у яскравому, емоційному виконанні.

Розглянемо важливі складові розвитку професійних якостей студентів-вокалістів:

1. Усвідомлене прагнення до прекрасного, естетично цінного звучання. Для того, щоб студенти могли адекватно оцінювати звучання як «естетично цінне», необхідно формувати естетичні уявлення та ідеал у процесі накопичення естетичного досвіду, що може бути досягнуто в результаті розвитку культурного кругозору на заняттях теоретичного циклу і в процесі спілкування з концертмейстером.

У контексті дослідження, специфіка освоєння спадщини вокальної культури розуміється як прилучення студентів не тільки до слухового сприйняття кращих зразків вокального мистецтва, а й підтримка їхньої самостійної роботи і прагнення досягти значних результатів у процесі нехай фрагментарного відтворення досягнень провідних вокалістів у своїй творчості. Очевидно, що студент-вокаліст не може повністю, точно повторити виконання вокального твору видатним майстром, але, намагаючись досягти близьких результатів у виконанні фрагмента – фрази, інтонаційного ходу, точної ритмічної фігурації тощо, він може, застосовуючи засоби театральної педагогіки і занурення в образну структуру, усвідомлення себе в запропонований спосіб «тут і зараз», розуміння надзавдання тощо відчутти на прикладі роботи власного організму в процесі звуковидобування його закономірності та секрети, що дозволяють майстрам створювати надзвичайні результати.

2. Удосконалення технічних навичок дихання і ведення звуку на заняттях вокалом пронизує весь процес навчання. Якщо представники інших професій можуть користуватися досягнутими в процесі опанування професії знаннями, уміннями й навичками, то музикант зобов'язаний постійно підтримувати свою виконавську форму, незалежно від того, яких успіхів він вже домогся (це невпинна праця і вдосконалення, а також певний спосіб життя).

3. Прагнення до органічного поєднання співу і руху, виразного жесту пов'язане з роботою вокаліста в театральному просторі. Зараз часто режисер при постановці опери вимагає від акторів-вокалістів активної дії на сцені і пропонує нестандартні, доступні тільки

для спеціально підготовлених акторів, рішення образу. Це зумовлює необхідність такої підготовки студентів, яка дозволить їм вільно почуватися в будь-яких найскладніших умовах дії на сцені. У сучасному оперному театрі вокаліст зобов'язаний володіти навичками сценічного руху і виразного акторського жесту і при цьому зберігати прекрасне звучання голосу.

4. Удосконалення здатності до оволодіння тембровим забарвленням звучання голосу в співвідношенні із завданнями втілення образу, що є досить традиційною складовою вокальної майстерності. Однак у сучасних умовах, коли співак може значно урізноманітнити свій репертуар за рахунок опанування різнохарактерних і різножанрових партій, які відповідають його голосовим даним, істотно значення має звернення до тембрального забарвлення звучання і вільного володіння переходом від однієї звукової барви до іншої.

Якщо раніше співак, опанувавши репертуар, що відповідав його природним голосовими даними, міг протягом усього свого творчого життя існувати в просторі цього репертуару, то зараз оперний репертуар нерідко може поєднуватися з репертуаром мюзиклів, різноманітних музичних шоу, музично-сценічних творів, написаних сучасними композиторами. Часто такий репертуар пов'язаний із застосуванням композиторських технік, що виникли в другій половині ХХ століття, що вимагають від вокаліста володіння різноманітними прийомами звуковидобування, здатністю до зміни забарвлення звучання голосу залежно від втілюваного образу.

5. Досягнення гармонійного творчого спілкування з партнерами по сцені стає можливим тільки при опануванні театральних технологій і, зокрема, при діалогічному підході до сценічної взаємодії.

Центральною ланкою в конструктивному і продуктивному для творчого процесу спілкуванні з партнером є увага до його дій у процесі втілення режисерського задуму, розвиненого ансамблевого почуття, яке вдосконалюється і на заняттях з концертмейстером. Також на це впливають заняття з опанування камерного вокального репертуару.

6. Оволодіння діалогічною взаємодією з концертмейстером під час занять. Роль концертмейстера при підготовці вокаліста полягає не тільки в тому, щоб був вивчений сам нотний матеріал, але більшою мірою в тому, щоб студенти успішно набули умінь спільних ансамблевих дій у виконанні вокальних партій.

Концертмейстер – фахівець високого рівня, який володіє фортепіанним репертуаром, що є основою музичної культури і охоплює всі стилі і напрямки музики. Під час занять він передає вокалісту свої знання і сприяє його всебічному музичному розвитку.

7. Розвиток культурного кругозору і когнітивних здібностей на заняттях із теорії та історії музики, а також в класі фортепіано є вагомим складовою формування професійних навичок, необхідних студентам-вокалістам.

Як було зазначено, широкий культурний кругозір так само необхідний для адекватної оцінки звучання власного голосу, що базується на набутому естетичному досвіді і сформованих ідеалах звучання. Він отримується під час спілкування з педагогом, з кон-

цертмейстером, у результаті самостійної пізнавальної діяльності, а також на заняттях з теорії та історії музики в класі фортепіано.

Теоретичні дисципліни сприяють розвитку когнітивних здібностей учнів – сприймання, пам'яті, логіки, здатності до побудови ієрархічних залежностей, фантазії та уяви тощо. Поміж необхідних професійних якостей студентів-вокалістів значне місце займає артистизм і сценічні вміння.

8. Удосконалення артистизму і сценічних умінь під час участі в навчальних театральних постановках, концертах та екзаменаційних виступах – необхідна умова підготовки вокаліста-професіонала. На жаль, участь у навчальних спектаклях з різних причин беруть не всі студенти. Це трудомісткий, багатоплановий процес, що вимагає великих часових, фінансових і організаційних витрат навчального закладу в цілому.

Безумовно, загальний напрямок освіти в умовах закладу музичної освіти має рухатися в напрямку розвитку навчального музичного театру, більш широкого застосування його можливостей у формуванні професійних якостей студентів-вокалістів. Однак для досягнення ефективності їх підготовки вже на сучасному етапі, коли не кожен має реальну можливість участі в постановці навчального музичного спектаклю, необхідно розвивати й інші напрямки вдосконалення артистизму і сценічних умінь. Тобто застосовувати засоби театральної педагогіки в умовах класу сольного співу в їх більш локальному, «точковому» прояві. Тому суттєву роль можуть грати також концертні і екзаменаційні виступи, де артистизм і сценічні вміння можуть проявлятися досить яскраво і переконливо.

Основними в розвитку професійних якостей майбутніх вокалістів можна справедливо назвати індивідуальні заняття в класі сольного співу, при чому застосування засобів театральної педагогіки підсилює їх ефективність.

Наприклад, на заняттях у класі сольного співу було впроваджено комплекс методичних прийомів авторської технології «Образна вокалізація» на основі засобів театральної педагогіки. Його застосування умовно можна розділити на три етапи: початковий, проміжний, заключний.

Початковий етап. На цьому етапі використовуються такі прийоми, як «Колір і звук», «Шовковий струмок», «Образ і звук», «Кришталева точність». Вони використовувалися, насамперед, на початку заняття для розвитку техніко-операційних навичок (звукоутворення, інтонування, володіння голосом, співоче дихання тощо). Також ці методичні прийоми використовувалися і на етапі роботи з творами для розвитку художньо-виконавських навичок: музикальності, емоційності, артистизму.

Проміжний етап представлений прийомами: «Миттєве включення», «Парадоксальне виконання». Дані прийоми націлені на розвиток художньо-виконавських і особистісно-діяльнісних якостей, таких як самостійність, допитливість, ініціативність тощо. Але також ці прийоми можуть використовуватися і в роботі над вокальними вправами.

Заключний етап. На цьому етапі використовується прийом «Міні опера», який передбачає виконання музичного твору (взято з програми учня) як невелико-

го спектаклю, на якому вокаліст використовує всі знання, уміння і навички, набуті на перших двох етапах, тобто потрібен показ вільного володіння техніко-операційними, художньо-виконавськими і особистісно-діяльними навичками для створення ідеального музично-художнього образу.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що засоби театральної педагогіки є важливою частиною педагогічних технологій і застосовуються на всіх рівнях освітнього простору. Результативність їх застосування забезпечується створенням оптимальних умов розвитку важливих сфер людини – фізичної, психологічної, духовної, естетичної, комунікативної.

Найбільш органічним видається звернення до театральних технологій як до засобу формування професійних якостей майбутніх вокалістів. Важливим є той факт, що сутність і зміст театральних технологій відповідають основним вимогам підготовки вокаліста – усвідомленого прагнення до досягнення переконливості і яскравості вокального образу. Застосування засобів театральної педагогіки в професійній підготовці майбутніх вокалістів слід розглядати як реалізацію системи методичних прийомів, спрямованих на акторську участь у сценічній дії і занурення в художній образ музичних творів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булатова О.С. Общность и различие актерско-режиссерской и педагогической деятельности//Искусство и образование, 2004, №1, С. 45-53.
2. Голік О. Режисерська діяльність як елемент театральної педагогіки//Проблеми підготовки сучасного вчителя, 2011, № 4 (Ч. 1), С. 125-130.
3. Середя Н.В. Елементи театральної педагогіки у формуванні педагогічної майстерності//Теорія і практика управління соціальними системами, 2011, № 2, С. 48-54.
4. Стихун Л.П., Стихун Н.В. Використання елементів театрального мистецтва у сучасній педагогічній практиці загальноосвітніх шкіл//Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету, 2014, Вип. 8 (51), С. 84-87.
5. Шахрай В.М. Формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва. Біла Церква: Вид. Пшонківський О.В., 2016. – 404 с.

REFERENCES

1. Bulatova O.S. Community and distinction of acting, directing and pedagogical activity//Art and education, 2004, №1, P. 45-53.
2. Holik O. Director's activity as an element of theatrical pedagogy//Problems of modern teacher training, 2011, № 4 (Part 1), P. 125-130.
3. Sereda N.V. Elements of theatrical pedagogy in forming pedagogical skills//Theory and practice of social systems management, 2011, № 2, P. 48-54.
4. Stykhun L.P., Stykhun N.V. The use of elements of dramatic art in the modern pedagogical practice of secondary schools//Scientific notes of Rivne State Humanities University, 2014, 8 (51), S. 84-87.
5. Shakhrai V.M. Formation of social competence of primary and high school students by means of theatrical art. Bila Tserkva: Pub. Pshonkivskiy O.V., 2016. – 404 p.

Means of theatrical pedagogy in future vocalists' professional training

D. A. Lievit

Abstract. The article reveals the essence of the issue of the use of theatrical pedagogics means in the future vocalists' professional training. The theoretical foundations of theatrical pedagogy as realization of the system of methodical techniques aimed at the student's actor participation in the stage action and immersion in the artistic image of musical works are determined. A number of methods and methodical techniques of theatrical pedagogy in the future vocalists' training are characterized, in particular: the method of act analysis; revealing the "intrigue" of a musical work; translating an abstract idea into a plan based on motor expressiveness; analysing the emotional content of a piece of music through colour associations; comparison of tone characteristics of colour and sound of voice.

Keywords: higher education, musical training, future vocalists, theatrical pedagogy, methods, techniques.